



תעודה

יפה סקלי

פרשה עלומה מפעילותו הציבורית של הרב מכלוף אלדאודי, חכם באשי של עכו וחיפה: תעודה מוערת

מבוא

משפחת אלדאודי עלתה בשנת תקפ"ה (1825) לארץ-ישראל ממרקש שבמרוקו. באותה שנה, קודם לעלייתם, נולד במרקש מכלוף אלדאודי; אביו, דוד, היה נצר לגאון ר' חייא אלדאודי מאנדלוסיה בספרד, שלפי 'ספר יוחסין' התייחס לר' אברהם זכותא, שהיה מגזע דוד המלך, ולפיכך נקרא בשם אבן דאודי.¹ מכלוף היה בן למיזוג גלויות, אביו היה ממשפחה שמוצאה מיהדות ספרד הגולה, ואמו, רינה, הייתה בת למשפחת לוסקי, ואחיה היה ספק צורכי הלבשה וריהוט לארמון סלטאן מרוקו. מכלוף הוסמך לרבנות בגיל צעיר מאוד.² בהיותו בן שמונה-עשרה שנים נשא לאישה את רחל עבו, שדודה שמואל עבו היה רב וסגן קונסול צרפת לערי הקודש צפת וטבריה. בן עשרים שנה נבחר מטעם רבני העדה הספרדית לנסוע לחו"ל בתור שד"ר 'כולל דרשב"י, ונסע כארבע-חמש פעמים בשליחויות אלה לחו"ל. לצורך השליחויות למד את השפות ערבית, תורכית ופרסית. הוא יצא

1 אברהם בן-שמואל זכות, ספר יוחסין השלם, מהדורה ב, פרנקפורט ע"ג מיין 1925, עמ' 208-209. וראו גם: אברהם הלוי אבן-דאוד, ספר הקבלה, פילדלפיה 1957, עמ' 67.
2 העיד על כך מ"ד גאון: 'וראיתי תעודה המאשרת את ההסמכה לרבנותו וחתומים עליה הרבנים דלקמן: בכור אהרון אלהדף, רפאל זילברמן האב"ד בצפת, חיים מנשה סתהון בע"ס ארץ חיים, אברהם יהושע העשיל... ועוד ממנהיגי צפת' (מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ-ישראל, ב: אישים, עמ' 46). וכן כתב נינו של דאודי, ראו: 'י בן דוד, 'פעילותו הציבורית של ה"חכם באשי" רבי מכלוף אלדאודי, שבט ועם, סדרה שניה, ג (ח), ירושלים 1978, עמ' 63-67; וכן: ד' תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגיו, א, תל-אביב תש"ז, עמ' 123-124.

לשליחויות בתורכיה, בארצות הבלקן, ברומניה ובבולגריה, וכן ביקר בפרס, באפגניסטן, בבוכרה, בהודו ובמצרים. בזקנתו ערך מסע בארצות צפון אפריקה.

בשנת תרמ"ט (1889) התמנה מכלוף אלדאודי לחכם באשי במחוז (סנג'יק) עכו, בפרמאן של השער העליון, הסלטאן עבד אלחמיד ח'אן,³ ובהסכמתו של הראשון לציון הרב יעקב שאול אלישר (יש"א ברכה).⁴ העיר עכו הייתה בתקופה זו מרכז מחוז (סנג'יק) שכלל את נצרת, את חיפה, את צפת ואת טבריה, ושהיה משני בחשיבותו למחוז ירושלים.⁵ על כן העתיק החכם באשי את מגוריו מצפת לעכו. כאן פעל למען קהילות הערים עכו, צפת, טבריה וחיפה. התעודות ששרדו מעידות על פעילותו בייצוג הקהילות הללו. הוא כיהן במשרת החכם באשי ללא תמורה כספית, ואת משפחתו פרנס מכספי החלוקה שקיבל בצפת ומהכנסותיו מהשכרת בתים שהיו בבעלותו בצפת. את סמכויותיו כחכם באשי ואת קשריו האישיים עם אנשי הממשל העות'מאני ועם נכבדי המוסלמים ניצל אלדאודי לשתדלנות לטובת בני עמו. אלדאודי היה איש תורה וחיבר שלושה חיבורי פרשנות בתורה. בנו שלום ניסה להוציא את כתביו לאור. לשם כך יצא בשנת 1929 לאסוף כספים בבירות ובדמשק, ואחר כך ערך שני מסעות לארצות צפון אפריקה, הראשון בשנת 1929 והשני בשנות השלושים המוקדמות. אולם לא עלה בידו לקיים מפעל זה.⁶

מעט התעודות שנתרו בידי המשפחה⁷ מעידות כי מכלוף אלדאודי עסק בשתדלנות לטובת הערים שייצג, ואף עשה למען הפונים אליו אישית. מן התעודות ניתן להסיק שקיים פעילות ענפה מסוג זה. לדברי בנו נהג החכם באשי ליצור קשרים אישיים עם נכבדי הערים הערבים והתורכים. הוא התארח בבתיהם ואירחם לסעודות בביתו. כשניתן היה לפתור בעיה בתשלום בקשיש או במתן מתנה, לא בחל בשיטה זו, שהייתה מקובלת בתקופת השלטון העות'מאני.⁸

3 תעודת אישור מטעם משרד המשפטים והדתות העות'מאני משנת 1306 [1890] המצויה בידי משפחת הנכד מרדכי דאודי (ראו אירוע בעמ' הבא). תעודות אחרות שהיו ברשות המשפחה נמסרו לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, תצלומי התעודות נמסרו גם לארכיון העירוני בעכו. תצלומים של חלק מהתעודות ראו: "לוריא, עכו עיר החומות, תל-אביב התש"ס, עמ' 189-198.

4 בשו"ת מעכו וצידון בכתבי יש"א ברכה יש תעודות המאשרות את מינויו לחכם באשי לערים עכו, חיפה, טבריה וצפת, ראו: "יש אלישר, יש"א אי"ש, ירושלים תרנ"ז, עמ' ט-י, עב-עו, קד-קה. בארכיון הראשון לציון יש"א ברכה בבית הספרים הלאומי בירושלים נמצאת איגרת ששלח מכלוף אלדאודי מצפת, בכ"ד בתמוז תרנ"ז, והיא תתומה לחכם באשא ליוא עכא מכלוף אלדאודי ס"ט, מזרע דוד המלך זיע"א [זכותו יגן עלינו אמן]. ראו: גאון (לעיל, הערה 1), עמ' 45-46; וכן: לוריא (שם), עמ' 186, 192.

5 ד' קושניר, 'הדור האחרון לשלטון העות'מאנים בארץ-ישראל 1882-1914', מ' ליסק וג' כהן (עורכים), תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העלייה הראשונה, א, ירושלים תש"ן, עמ' 11; לוריא (שם), עמ' 188. ראו לעיל, הערה 3; וכן: נ' שור, תולדות עכו, תל-אביב 1990, עמ' 304; לוריא (לעיל, הערה 3), עמ' 131, 189. עכו השתייכה לן'לאית של ביירות, שהוכפף לו מחוז עכו ומחוז שכם. בסוף המאה התשע-עשרה לא היה קשר מינהלי בין המחוזות הצפוניים של ארץ-ישראל לבין אלה הדרומיים. לאלדאודי היו קשרים עם החכם באשי בטבריה הרב אבולעפיה. ראו עליו להלן, הערה 41; וכן: נ' שור, תולדות צפת, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 213.

6 הכתבים נמצאים בידי משפחת נכדו מרדכי (בן שלום) אלדאודי.

7 ראו לעיל, הערה 3; וכן: שור, תולדות עכו (לעיל, הערה 6), עמ' 305.

8 על פי: התועה בסבך החיים: זכרונות סלים (שלום) אלדאודי, חיפה 2000, עמ' 89-90. החיבור נדפס במהדורה פרטית בידי ישראל בן-דוד (בין של החכם באשי). כתב-היד, מחברות בכתבי ידו של המחבר, נמצא ברשות משפחת הכותב.

נציגי הקהילה בטבריה נהגו לפנות אליו כדי שייצגם בפני השלטונות העות'מאניים בעכו. קהילת

יהודי אוסטריה בטבריה שלחה אליו מכתב תלונה על מס הגזל שלקה מהם המושל המקומי על יין הקידוש; ובשנת תרנ"א (1891) נשלח אליו מכתב ובו בקשה להתערב ולאפשר לעולי רגל יהודים מאוסטריה לקיים את מצוות העלייה לרגל למקומות הקדושים.¹⁰

ב"ט באלול תרס"ד (1904) ניתן לאלדאודי כתב הרשאה מטעם נכבדי קהילות עכו וחיפה להופיע בשם הקהילות הללו בשער המשפט (מג'לס אלמחכמה) ובשער העירייה (מג'לס אלבלדיה).¹¹ בשנת תרס"ו (1906) קיבל מכתב מוועד המושבה זיכרון יעקב חתום בידי מ' קרניאל ובו הודו לו על השתדלותו בממשלה בסידור ענייני המושבה.¹² לצורך קיום תפקידו יצר אלדאודי קשרים אישיים עם נציגי השלטונות ועם טובי העדה בכל מקום שבו ביקר במסעותיו כשד"ר קהילות הגליל.¹³

החכם באשי קיים קשרי מכתבים עם הרבנים הספרדים בקהילות ישראל ברחבי המזרח התיכון ובתורכיה. הוא קיבל עליו את מרותו של הראשון לציון שבירושלים, הרב אלישר, שהיה מעורב במינויו לחכם באשי. הוא גם ייצג אותו בתביעה של ירושה וקיום כתובתה של בתו שהתאלמנה

מיהודי עדני.¹⁴ הראשון לציון פרסם בספרו 'יש"א אי"ש'¹⁵ תשובות אחרות של אלדאודי, דבר המלמד על קשרי הערכה וידידות ביניהם. נפטר בשנת 1910 ונקבר בבית העלמין בצפת.¹⁶

9 לוריא (לעיל, הערה 3), עמ' 198, תעודה 2.

10 שם, עמ' 196, תעודה 7.

11 שם, עמ' 195, תעודות 4, 5. ייתכן שהרשאה זו ניתנה בקשר לאירועים המתוארים להלן.

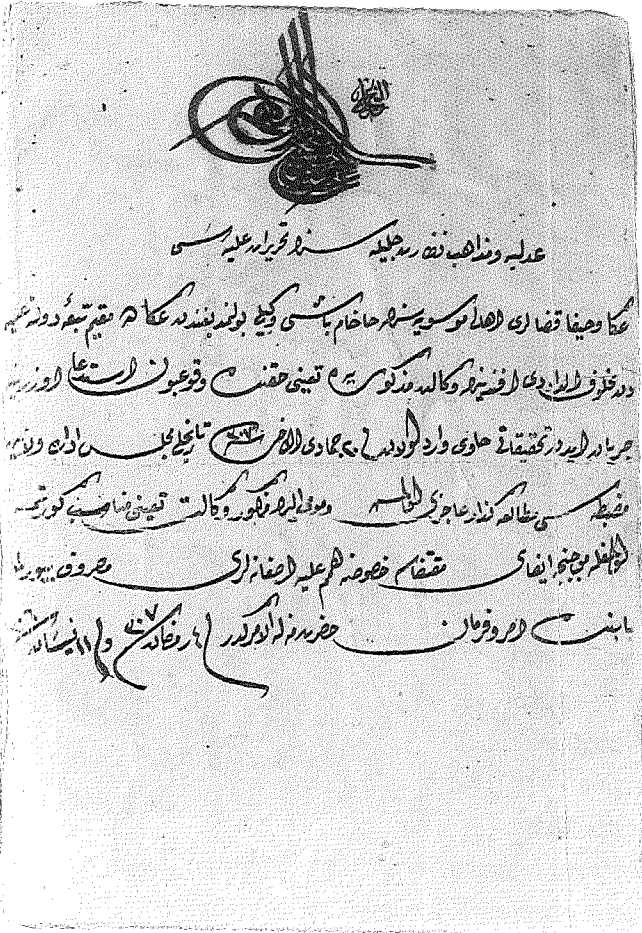
12 שם, עמ' 197, תעודה 11.

13 שור, תולדות עכו (לעיל, הערה 5), עמ' 304.

14 אלדאודי (לעיל, הערה 8), עמ' 250-251.

15 אלישר (לעיל, הערה 4), עמ' ט"י, עב-עו, קד-קה.

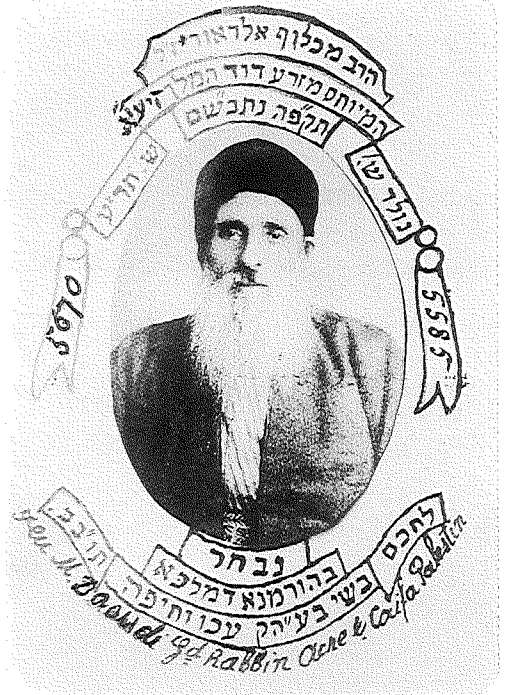
16 במערת חכמי צפת, בקברם של ר' יעקב בירב מחדש הסמיכה והאלישיך הקדוש, ר' משה בר"ח חיים אלישיך, מצויים קברותיהם של שניים ממשפחת אלדאודי. שלום אלדאודי, דודו של החכם באשי שנפטר בשנת תרי"ב (1852), ואחיו שלמה אלדאודי שנפטר בשנת התר"ז (1847). מקום קבורתם זה מעיד על חשיבותה ויוקרתה של המשפחה.



הודעה של משרד המשפטים והדתות מתאריך 11 באפריל שנת הכספים 1306 [1890/1890] בנוגע לבקשה של מכלוף אלדאודי אפנדי לשמש מיופה כוח של החכם באשי של התושבים היהודים של נפות עכו וחיפה. בעקבות בדיקה נקבע שהמינוי שלו סביר

זיכרונות שלום (סלים) אלדאודי

התעודה המובאת כאן היא קטע מתוך זיכרונותיו של שלום (סלים) דאודי, בנו של החכם באשי. בנעוריו עזר לאביו במשימות רבות, כשהיה פעיל במשרת החכם באשי. הוא עצמו היה מורה ולימד עברית וערבית במצרים ובמושבות ראשון-לציון¹⁷ ויסוד-המעלה, וכן היה מורה לערבית בבית הספר 'הקאלי' בחיפה ותרגם לערבית את ספרו של אברהם מאפו 'אהבת ציון'. את הזיכרונות החל לכתוב בשנות העשרים של המאה העשרים. הוא כתב במחברות, והתכוון לפרסם את הדברים ואף נתן לספר את הכותרת 'התועה בסבך החיים'¹⁸. החיבור בכתב היד שכתיבתו הסתיימה בשנת תשי"א (1950) פותח בסיפורי משפחתו של המחבר בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה ומסתיים בתיאור אירועים בשנת 1929. לצורך כתיבתו השתמש המחבר בפנקסי זיכרון שנהג לכתוב, מעין יומן שניהל כל חייו.¹⁹ כן השתמש במכתבים ובתעודות שלו ושל אביו ששמר. הסיפור מסתיים ערב יציאתו למסע הראשון לאיסוף כספים בארצות צפון אפריקה במטרה להוציא לאור את כתביו של אביו, מפעל שכאמור לא צלח בידו. אך החיבור לא נשלם. בסכום המחברת האחרונה (תשי"א) מבטיח המחבר לשחזר ולכתוב: '...מה שאפשר יעניין את הקורא וכמו כן מה שהתרחש אתי מיום שובי לחיפה ממסעי השני עד היום שאני כותב בו את העמוד הזה... אם כי היו כתובים בחוברת מיוחדת אלא שנאבדה ממני.'²⁰



החכם באשי מכלוף אלדאודי

החיבור מתרכז בתיאור פרשת חייו ונדודיו של בן החכם באשי. בחלקו הראשון מסופר על בית אביו, ואפשר ללמוד ממנו על אורח החיים בערים, בעיקר על חייהם של בני העדה הספרדית. החלק השני עוסק בתלאות שעברו על הכותב בחיי הנדודים בארץ, במצרים ובארצות צפון אפריקה. בחיבור מתוארים חיי הקהילות היהודיות בארצות שבתן עבר, וכן החיים בערים צפת, עכו, חיפה, טבריה, יפו וירושלים, שבהן שהה, ובמספר מושבות שבהן חי בתחילת המאה העשרים. אפשר ללמוד מן הכתוב על מנהגי עדות, על היחס לדת, על מעמד המשפחה, על היחסים בין יהודים לגויים ועל הריבוד החברתי והכלכלי בקהילות העירוניות בארץ-ישראל, במצרים ובצפון אפריקה. עם זאת זהו סיפור אישי למדי, של הכותב ושל משפחתו.

17 מופיע ברשימת מורי בית הספר והגן לשנת הלימודים התרס"ח בראשון-לציון, בשם שלמה בן דוד, ראו: ד' וידילוביץ (עורך), ראשון-לציון התרמ"ב-התש"א, ראשון-לציון תש"א, צמ' 204.

18 משם החיבור אפשר שהושפע מספרו של פרץ סמולנסקין 'התועה בדרכי החיים' (תרכ"ח), אין לכך סימוכין במחברותיו, אולם הוא העיד על עצמו כי היה בקי בספרי 'ההשכלה', ואף תרגם כאמור את 'אהבת ציון' של מאפו.

19 המספר כותב שמנעוריו נהג לרשום בפנקסים אירועים שקרו בחייו, אך מרבית הפנקסים אבדו במהלך נדודיו. בזיכרונותיו הסתמך על חלק מן הפנקסים הללו, וחלק מן האירועים שחזר על פי הזיכרון.

20 מסעו הראשון לארצות צפון אפריקה נערך בשנת 1931. מסעו השני היה ארוך יותר והסתיים בשנת 1933.

האירועים שעברו עליהם והיחסים ששררו ביניהם מתוארים באופן גלוי, ישר ואישי, והכותב גם חושף מה שניתן לכנות 'סודות משפחה'. הביקורת העצמית בסיפור האירועים מפתיעה לעתים בכנותה ועל כן נשמעת אמינה.

בתעודה המובאת כאן מתוך 'תעודה בסבך החיים'²¹ מוצגים שני אירועים שבהם פעל החכם באשי מכלוף אלדאודי (בעזרת בנו) למניעת התאסלמותן של נשים יהודיות.

מתוך 'תעודה בסבך החיים'

אחרי שעברנו לגור בדירה חדשה ברובע הנוצרים,²² כאמור לעיל,²³ והנה ביום אחד בבקר בביתנו כמנין אנשים מנכבדי הקהל היהודי בחיפה, מהם רבנים וסוחרים שבאו מחיפה ככוונה לבקר את אבא ולבקשהו כי יעמוד לימינם בממשלה, להגן על עדתם משואה שהתחוללה על ראשיהם פתאום. הם ספרו לו על המעשה שקרה ביום אתמול לפני בואם ויגידו לו כך: 'שתי בתולות יהודיות מחיפה, שאחת מהן ספרדיה וזהו אביה הבא עמנו, אשר הננו מציגים אותו לפני אדוני הרב, והשניה מעדת אחינו המערביים בעיר, היא משרתת בבית האיש הזה, אב הבת הספרדיה. שתייהן ברחו אתמול בלילה ותסענה בעגלה ותבאנה לבית המופתי פה בעכו, להמיר את דתם בדת האיסלם, לרגלי הפיתוי שפיתו שני ערבים את המשרתת, שאם תוכל להשפיע על גבירתה הבת הספרדיה הנ"ל, והיא גם כן תמיר את דתה עמה. אז הם השני הערבים יקחו אותן לנשים. ובכן אנו מבקשים את כבודו הרב החכם באשי שיעמוד בכל תוקף להציל את הבנות הללו מן השמד. והננו מוכנים לשלם את מה שצריך בהוצאות על זה, כדי שלא יחולל כבוד ישראל בגויים. זאת ועוד אנחנו מעירים את כבוד אדוננו הרב מה שנודע לנו מאחורי הקלעים, כי ישנן עוד בתולות אחרות בחיפה הנוטות להתאסלם, והנן מחכות לתוצאות של שתי הבנות האלה. שאם תצלחנה במעשה זה ותשמרנה, אז תבאנה האחרות להמיר את דתם, ומה תגדל חרפתנו. לפיכך אנו צריכים להתקומם כולנו ולא נניח שיפשה הנגע בעמנו'.²⁴

אבא הקשיב לדבריהם ואמר: 'אני אשתדל בכל כח שחגני האל להציל את הבנות האלה בעזרת האל יתברך שמו'.

21 אלדאודי (לעיל, הערה 8), עמ' 73-90.

22 בעכו, בסביבות שנת 1890.

23 'ומצאנו לנו בית יפה ומאורר ברחוב הנוצרים ב"האן אלאפ'ראנו" ושכרנו אותו, שמו בערבית פונדק האירופים בקומה ג'. הבית סמוך לבית אלכמאר משפחה נוצרית נכבדה ידועה בעכו. בכל ימי שבתנו בבית זה לא אירע לנו שום תקלה מאתם, הם התיחסו אלינו בכבוד ובנמוס גדול' (אלדאודי [לעיל, הערה 11], עמ' 72).

24 תופעת המרת הדת לאסלאם הייתה שכיחה למדיי בסוף המאה התשע-עשרה. ההמרה הייתה בדרך כלל יזמת יחידים ולא אירוע קבוצתי, והיא עוררה מורת רוח רבה. המומרים הסתכנו בדחייה וברדיפה מצד הקהילה היהודית ובמורת רוח של הקהילה הקולטת, המוסלמית. גם המוסלמים לא ראו בעין יפה מומרים שבגדו בדתם. על פי החוק די היה שאדם הופיע לפני הרשויות והצהיר על רצונו להתאסלם. מרבית הממירים היו נשים, בעיקר בנות עניים הסרות נדוניה, שמועטים היו סיכוייהן לנישואים ראויים בקרב עדתן. חלקן נתפתו על ידי צעירים מוסלמים ונישאו להם, מה גם שההלכה המוסלמית מתירה למוסלמי לשאת יהודייה או נוצרייה בלי שתתאסלם. הילדים על-פי ההלכה המוסלמית יהיו מוסלמים. ראו: ל' בורנשטיין-מקובצקי, 'התאסלמות בקהילות העות'מאניות והתנצרות באיטליה ובגרמניה במאות הטי"ו והי"ז', פעמים, 57 (תשנ"ד), עמ' 39.

עמד הרב חמוי²⁵ שבא עם המבקרים ואמר: 'רבותי אני מיעץ לכם זאת: הבה נלכה כולנו לביה"כנ [לבית הכנסת] נלמד תהלים ובוה נושע'. אבא השיב לו: 'כן, טובה עצתך מאד בודאי ובודאי שתפילה ותחנון ולמוד התהילים תהיינה עזרה בצרות, ואף על פי כן צריכים אנו למשוך את ידי פקידי הממשלה במשחת הבקשיש שיעמדו לצדנו להניא את הבנות האלה מלבצע את מזימתן שיזמו לעשותו. בכך רבותי אני סובר לגשת תכף בפעולה הזאת שאני בא לעשותה היום, והיא, בהיותי אני נמצא בקשר תמיד עם הממשלה בעכו לרגלי תלונות ותביעות שמריצים אלי הקהל מבני עמנו צפת, טבריה וחיפה על-כל צרה שלא תבוא, להגן עליהם בשער העליון²⁶ פה בממשלה. אני אקדים להתייעץ עם שיק אחד נכבד פה בעיר ואסביר לו את הענין והוא ילך אצל פקידי הממשלה ויגמור אתם על הסכום שאני צריך לשלם להם בראשונה, לגמור את הענין לטובתנו.²⁷ מובן מאילו שהסך שמקבלים ממני שאני משחד אותם ע"י השיך הנ"ל נשמר בסוד. ובכך אני היום קורא להשיך הזה לבקר אותי בבית ואסביר לו את הענין של הבנות, שאם יעמדו במרדם וילכו לסאראיה להמיר את דתן, אותם הפקידים הממונים בענין המרת הדת, לא יקבלום אותן אלא יגרשום ויחבלו את מעשיהן זה. והוא, ז"א השיך יתפשר עם הפקידים כמה עלינו לשלם להם. ואתם היום תספיקו לשמוע את הידיעה שהוא יודיע לי הסכום כמה גמר עמהם טרם חזרתכם בעגלות חיפתה. וכשנדע את הסכום שדורשים הפקידים הממונים הנ"ל נתייעץ בדבר מה לעשות.

האדונים המבקרים הסכימו להצעת אבא והלכו על מנת לחזור אלינו לפנות ערב, לפני נסעם בחזרה חיפתה. אבא שלח אותי לבית השיך להודיע לו כי יואיל לכבדנו תכף בבית, בדבר נחוץ אחד שהוא רוצה להועץ אתו. אני מלאתי את השליחות, והשיך אמר לי כי בעוד שעה אחת יבוא. כך כשבא השיך הסביר לו אבא את הענין ובקשהו שימהר להודיע לו את סיומו המוצלח, כמה עלינו לשלם להם. כעבור שעתיים חזר השיך אלינו והודיע לאבא שהסכום האחרון שקצבו לו הפקידים אחרי שקלא וטריא אתם הגו סך חמישים נפוליון. והוסיפו לומר להשיך כי הסכום הנ"ל שקצבו לקבל הוא אם יגמר הענין בלי ידיעת הפחה.²⁸ אחרת אם ידע הפחה בזה, או צריכים להוסיף עוד חמישים נפוליון לפחה.²⁹ זבכך, אמר השיך: 'הדבר תלוי ועומד לרשותו ורצונו של אדוני, אם ימהר להמציא

25 הזיכרונות נכתבו שנים רבות לאחר האירועים. יתכן שהמתבר בלב לבין שני רבנים, שהכיר, אשר שמותיהם דומים - הרב חמצי מחיפה והרב חמוי מטבריה. כנראה הכוונה כאן לרב אלעזר הכהן חמצי, יליד איזמיר, שהיה רב העדה של הקהילה הספרדית בחיפה. הרב מנשה ב"ר עזרא חמוי מטבריה, נבחר לייצג את הקהילה היהודית במועצת עיריית טבריה ופעל בתפקיד זה עד לשנת 1890. כן פעל כשד"ר הקהילה בארצות צפון אפריקה. נפטר בטבריה בשנת 1930. ראו עליו: ז' וילנאי, 'חיפה', אנציקלופדיה אריאל, תל-אביב תשל"ו, הערך 'חיפה', עמ' 2341; ע' אבישר, ספר טבריה, ירושלים תשל"ג, עמ' 298.

26 הכוונה לשערי בית המשפט העות'מאני ובהשאלה לשלטונות. השער העליון - הכוונה לממשלת הסולטאן, כאן בשימוש מושאל, השלטונות.

27 החכם באשי הציע לערב את ידידו השיח', שהיו לו מהלכים בבית הממשלה, הסראיה, כדי שישחד את הפקידים על מנת שימנעו מן הבנות להגיש בקשה להתאסלם וימנעו מן הענין להגיע לערכאות. השיח' אינו מוזהה בשמו בכתובים.

28 הכוונה למושל העות'מאני, כנראה תחסיין פאשא, שכתהן כמְצַתְרִיף של עכו בשנת 1889, ראו: לוריא (לעיל), הערה 3, עמ' 187, ותרגום תעודה 10, עמ' 190.

29 דרישת הפקידים הייתה לקבל חמישים נפוליון כ'דמי שתיקה', החשש היה שאם ייודע הדבר לפחה יאלצו לשלם גם לו חמישים נפוליון כדי 'להסדיר' את העניין.

את הסכום הראשון ולשלם אותו בזמן הכי קרוב, לפני שיתפשט הדבר ותגיע השמועה לאזני הפחה, אז יגמר הענין בתשלום הראשון, ז"א בחמישים נפוליון. כך סכמו את דבריהם הפקידים, שקרא השיך את שמותיהם בסוד.

אבא השיב לו שהוא ישתדל בעזרת האל לגמר הענין בקרוב־זמן. השיך יצא ואנשי חיפה באו שוב לביתנו לשמוע מה נגמר הענין. אבא הגיד להם ממה שהודיע לו השיך בפרוטרוט והוסיף לומר: 'דעו לכם רבותי, אני נשבע לכם בהן צדק שלי, שאני איני נהנה מהסכום הנ"ל שעליכם לשלם אף בפרוטה, אלא בעשית המצוה הזאת תהי שכרי'.

אז נגש האיש אב הבת הספרדיה שהיה איש אמיד ובעל בית בחיפה ואמר: 'מכיוון שהסכום הנדרש בעד שתי הבנות הוא חמישים נפוליון, ז"א עשרים וחמישה נפוליון לכל אחת מהן, ובכן אני אשלם את חלקי שעלה בעד בתי עתה. אך בעד הבת המשרתת איני חייב לשלם. הן אמנם אני יודע שהורי הבת הם עניים ואין ידם משגת לשלם מאומה, ברם מחובת הקהל החיפאי להמציא את הסך הנשאר מקופת העדה ולשלמו בעדה'.

הוציא האיש מכיסו לשלם לאבא, אולם אבא לא רצה לקבל את הסך לידו, ואמר לו, אתה תוכל להפקיד את כספך זה ביד ראש העדה בחיפה או ביד הסוחר עובדיה מחרו³⁰ פה בעכו לעת־עתה. אבי הבת הניח את הסך הנ"ל ביד הסוחר עובדיה לפקודת אבא שיוכל לקבלם בכל עת שירצה. בעוד האדונים מתיעצים ביניהם איך לקבץ את הסכום הנשאר ז"א עוד עשרים וחמישה נפוליון, והנה בן משק ביתו של המופתי בא לביתנו ובידו מכתב לאבא ובו כתוב כדברים האלה:

לכבוד החכם־באשי לאיזור עכו

אחרי השלום הנני מודיע לכבודו כי אתמול בשעה מאוחרת בלילה הגיעו לביתי שתי עלמות יהודיות מחיפה ויגידו שהן רוצות ללכת מחר לבית הממשלה ולהביע את הצהרתן המוחלטת להתאסלם. אני הגדתי להן שע"פ החוק העות'מני אי אפשר לקבל את הצהרתן זו בממשלה מבלי נוכחות החכם־באשי. לפיכך אני שולח את מכתבי זה להודיעני מהי דעתו בזה, הנני מעכב את העלמות בביתי עד קבלי תשובתו.

בכבוד רב

פ' מופתי בעכר.³¹

30 משפחת מחרו הייתה משפחה עכואית ותיקה שבניה נזכרו כבר במפקד מונטיפיורי הראשון בשנת 1839. שלושה מבניה קבורים בכפר יסף, אברהם, עובדיה (עבדאללה) ושרה רעייתו. ראו: ב' אילן, 'משה דרוויש צורי: מנהיג הקהילה היהודית בעכו בשלהי התקופה העות'מאנית ובראשית השלטון הבריטי', קתדרה, 87 (ניסן תשנ"ח), עמ' 91; לוריא (שם), עמ' 225-227.

31 המהבר אינו מזהה את השיח' - המופתי ידידו של האב. הידידות נבעה בשל תפקידם המקביל. המופתי, ראש העדה המוסלמית, והחכם באשי ראש העדה היהודית. ככאלה הופיעו בפני בית המשפט וייצגו את ענייני עדותיהם. הליך ההמרה הצריך הופעת החכם באשי בעת ההמרה, כנציג הקהילה היהודית. הבנות הגיעו אל המופתי, והוא דיווח לחכם באשי על הגעתן והסכים לאכסן אותן בביתו. את תפקידי הפקידות מילאו בדרך כלל אנשים מקומיים מביין המשפחות המכובדות בעיר. בתקופה זו ידועים כמה אישים שמוצאם ממשפחות מכובדות בעכו, וששירתו במשרת מופתי בעיר: אחד הוא שיח' אסעד אלשוקירי. בילדותו למד בבית הספר על שם ג'וזאר בעכו, והמשיך את לימודיו באלאזהר בקהיר. הוא התמנה לקאלי בשפרעם, ואחר כך למשרה בכירה בבתי המשפט המוסלמיים

אבא ענה למוכ"ז כי בעוד שעה אחת ילך לבקר אותנו, המוכ"ז, הלך ואבא הקריא את המכתב בפני העדה ואמר: טוב שהשגתי את הידיעה הזאת טרם נסיעתכם חיפתה, עכשיו אני רוצה לשאול את כבו' [דכס] האם החלק השני של עשרים וחמש נפוליון שעלינו לשלם בעד הבת הענייה, בודאי מקופת העדה שלכם, האם אתם תוכלו לשלם אותם בעוד יום או יומיים? האם הכסף הזה ישנו כבר בקופה? אזי אני אדבר היום עם המופתי שיעכב את הבנות בביתו יומיים או שלושה, לשמור עליהן שלא לתת להן רשות לצאת מפתח ביתו, וכ"כ לא להניח לשום אחד לבקר אצלן. מובן מאליהן שאנחנו צריכים לשלם למופתי בעד החזקתן בביתו סך שניים-שלושה נפוליון. וכך נגמור את הדבר בצנעה לפני שידע הפחה'.

האנשים השיבו: 'כסף בקופה מזומנים אין לנו, בחזרתנו לחיפה תכף נסדר אסיפה ונעמיד את הענין לפני הקהל להסביר לו על הסכנה הזאת המרחפת עליו בכדי שכל אחד יתרום תרומתו לפדיון שבויים, ולכך דרוש לנו זמן של שבוע ימים בכדי להשיג את הסכום הנדרש של עשרים וחמישה נפוליון כנ"ל'.

בעוד שעה אחת בקר אבא בבית המופתי והסביר לו את הענין לשמור על שתי הבנות הללו בביתו שבוע אחד, שלא ירשה להן לצאת בחוץ ולא לתת לשום אחד לבוא בקשר איתן. בעד השבוע שיושבות בביתו הבטיח אבא לשלם לו חמישה נפוליון. המופתי הסכים למלא את הדבר. הוא קרא לשתי הבנות שבאו לחדרו ואמר להן: 'הנה כבוד החכם-באשי רוצה לדבר אתכן ביחידות'. זאת דבר ויצא מן החדר.

אבא אמר לבנות: 'שבנה והגדנה לי מה חושבות אתן בדעתכן לעשות?' אז פנתה העלמה היפהפיה הספרדייה, ואמרה בנימוס: 'סליחה אדוני הרב, אני איני יודעת לדבר עברית ולא ערבית, אלא בשפת אמי שפת איספנוולית (לאדינו), ולכן בבקשה לפנות אדוני אל העוזרת שבבית אבא, זוהי היושבת אתי, היא תגיד לו מה שהננו יוזמות לעשות כי אנחנו השתיים הננו בדעה אחת'.³²

אבא אמר לה: 'אני יודע את שפתך שפת הלאדינו, ובכן תוכלי את לדבר אתי בשפתך'. אז ענתה: 'אנחנו השתיים החלטנו להתאסלם מטוב רצון. אבא שאל אותה מהי הסיבה לזה? והאם נסיעתה מבית אביה ואמה אתמול בלילה, היה להם ידיעה בזה? ענתה: 'אמא מתה מלפני שנים אחדות,

בירושלים, בעכו ובלטקיה. מאוחר יותר עבר לקושטא ומונה לספרנו של הסלטאן עבד אלחמיד השני. אחר כך מונה לשופט ולנשיא בתי הדין לערעורים במחוזות שונים. כן נבחר לצייר לבית הנבחרים התורכי מטעם עכו. בתקופת המנדט הבריטי היה בן למעלה משמונים שנה. קרנו ירדה משום שנחשד בחיבה יתרה לציונים. אחר הוא עלי אפנדי מיר, שבתוקף תפקידו היה גם חבר המג'לס אלאדארי, המועצה המנהלית המקומית. בעל תפקיד אחר היה עבד אלמג'יד, ששימש באמצע שנות השבעים כאתב (פקיד) בבית הדין המוסלמי שבעיר, ובשנות השמונים כיהן כשופט בו. ראו: שור, תולדות עכו (לעיל, הערה 5), עמ' 283, 314. ראו גם: S. Deringil, *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Late Ottoman Empire, 1876-1909*, London 1998, pp. 84-91

32 הבת הספרדייה, בת הסוחר, לא הייתה מעורבת בין הבריות - 'בת מלך כבודה פנימה'. בביתה דיברה לדינו, ותקשרה בשפה הצרפתית, שנחשבה לשפת התרבות וההשכלה. לא היה לה צורך לשאת ולתת בשווקים, ולכן לא למדה ערבית, שפת הארץ המדוברת. ועברית, שפת התפילה, למדו בדרך כלל רק הגברים. בתקופה זו רק החלה המהפכה העברית, והיא התחילה בעיקר במושבות. העברית עדיין לא הייתה שפה מדוברת. לעומתה העוזרת באה מבית עני, ודיברה לדינו וערבית שפת הארץ. החכם באשי למד לדבר שפות רבות, בין השאר שלט בשפות המדוברות בקרב העדות הספרדיות, דיבר מעט תורכית, ושלט בשפה הערבית, שפת הארץ, שהייתה שפת הדיבור בבית משפחתו.

ובביתנו אם חורגת שנשא אותה אבא מזה זמן רב, ואני יושבת אתה בבית תמיד. ואבא והיא גם-כן אין להם ידיעה בנסיעתנו שלשום מן הבית ועל שאלת אדוני מהי הסיבה בהמרת דתנו, אין שום סבה לזה אלא פשוט כך עלה בדעתנו וכך החלטנו לעשות.

אבא השיב לה: 'כפי שאני רואה הנך בת משכילה ומדברת בטוב טעם, ואת יודעת כי אין אדם מחליט בדעתו איזו דבר לעשות אותו, אלא אם קדם לו איזו סבה כלשהי. וזה שאני חפץ לדעת מהי הסיבה'. חשבה רגע וענתה: 'אין כל סיבה אלא פשוט אנחנו חשקנו להיות מוסלמיות ולא יותר'. אך אבא הבחין בשיחה זו שהתנהלה בינו ובין הבת הספרדיה כי עיני הבת המשרתת סוקרות אותה כאילו שומרת היא את פתחי פי חברתה מלהפליט איזו מלה כלשהי. עתה התחוויר לאבא את הענין כי הסיבה לזה בלי ספק היתה האם החורגת. אבא הבין בדעתו היות שהבת היא יפה ומבוגרת ובודאי היו לה חכוכים תמיד בינה ובין אמה החורגת, שלא רצתה לקבל את מרותה עליה, היא הסבה שגרמה לבת זו ליפול בשוחה הזאת. ובראותו שהבת המשרתת שלה היא מכוערת פנים, הבין שזאת המשרתת היתה הסרסר שלה בנושא דגן. לפיכך אבא לא פנה לדבר אתה, היות שנוכח לדעת כי אפשר להניא את הגברת שלה ולהחזירנה לחיק הוריה, או ממילא אותה המשרתת תהיה מוכרחה לחזור גם היא לדת אבותיה. כי אין מהגויים שישים את עינו עליה להנשא בה. אחרי ששח אבא חצי שעה, יצא ואמר לה: 'תחשבי היטב בדעתך בדבר זה לפי שעה, ואולי תתחרטי מלעשות דבר כזה, ודעי לך כי אני לטובתך דורש'. זאת דבר ויצא.

בצאתו פגש את המופתי בחצרו. ברכו לשלום ואמר לו: 'אני מבקש את כבוד שירשה לבני להתכבד לבקר בבית אדוני פעמים אחדות במשך השבוע הזה, ולשוחח עם הבנות. אולי נצליח להחזירן לבית הוריהן. אני מחוץ אבקר בבית אדוני עם בני, ואנסה לשוחח שוב עם הבנות הללו. אחר כך יבוא בני פעם בפעם לבדו או בחברת ברנש אחד אשר אני אשלח אותו עם בני'. המופתי ענה: 'אני אצוה לבני ביתי שיקבלו את בנך בכבוד באיזו שעה שיבוא. גם אם אני לא אהיה בבית'. וכך נפרד אבא מאתו וחזר הביתה.

בינתיים אבא לא הזניח את הענין הזה מלטפל בו, במשך השבוע שנקבע בינו ובין העדה החיפאית. בהיותו בקי בטבע בני עמנו שאומרים הרבה ועושים מעט, היה מסופק אם יקיימו ראשי העדה את הבטחתם לקבץ את הסכום עשרים וחמישה נפוליון, הנדרש בסוף השבוע. ולכן כשחזר הביתה ספר לנו מה שעלה בדעתו לעשות. אבא אמר לי בפני אמא: 'מחר אחז"צ תתלבש יפה ותלך אתי לבקר בבית המופתי, אני חפץ לפתות את הבת הספרדיה ולומר לה שאם תחזור ליהדותה אני אקחנה לך לאשה'. אמא אמרה: 'מה, האם תקח לו בת משומדת? אבא חייך והשיב לאמא: 'אל תפחד, אני לא אקחנה לבני לאשה, רק אני חפץ לפתות אותה בכדי שנוכל להוציאנה מבית המופתי היא וחברתה, ולהביאן אל ביתנו. ישבו אצלנו ימים אחדים, אולי יעזרנו האל יתברך ונמצא לה בן זוג שישא אותה. ואת המשרתת נמצא לה איזה בית שתשרת בו, או נקרא להוריה שיטפלו בה'.

כך הלכתי אני עם אבא למחרת היום לבית המופתי. הוא לא היה בבית. המשרתת פתח לנו את הדלת. ראיתי את הבנות שקרא להן המשרת לבוא אל חדר הבקור שהיינו בו. נכנסו ואמרו לנו שלום. אני השתוממתי בהביטי אל הבת הספרדיית, שהיתה יפה במלוא מובן המילה, איך נגררה אחרי הבת

העוזרת בבית אביה, שהיתה כעורה למדי, לבוא אתה הנה להמיר את דתה. אחרי שנתן להן אבא רשות לשבת, שאל אבא את הספרדית ואמר: 'ובכן מה נתחדש אצלך, האם נמלכת בדעתך לחזור לדת אבותיך? ענתה: 'סליחה אדוני שהוא טורח לשוא, אני כבר החלטתי להשתמד ולא אחזור עוד מדהחלטתי'.

אבא השיב לה: 'אני צריך להבינך, כי בהמרתך את דתך את עם חברתך זו, אתן לא תרבנה במספר הערבים ולא תמעטנה ממספר היהודים, זולתי שבהמרתכן את דת אבותיכן אתן גורמות לחלול כבוד היהודי בין הגוים, מבלי שתהיה גם לכן תועלת חומרית. אני בטוח היטב כי באחרונה תתחרטנה על זה, בעת שיהיה כבר מאוחר מדי לתקן את המעוות'. כך פנה אבא אל חברתה המשרתת ונתן לה לקח מוסרי. וכשנדמו שתייהן ולא ענו דבר פנה אבא שוב אל היפהפיה ואמר לה: 'אם את לא גלית לי את מצפונך, בכל זאת אני עכשיו מבין היטב שמה שהמריצך לשמד, היה בלי ספק שאת אינך מוצאת מנוחה בבית אביך ובלי ספק תמיד יש לך חכוכים עם אמך חורגתך. ואני סובר, אם יודמן לך צעיר טוב מבני עמך להנשא לך, בודאי תבחרי בו להיות חתן שלך. ובכן אני הבאתי אתי עתה את בני זה, הוא בן יחיד לי, הוא במבחר עלומיו בן עשרים שנה, צעיר מודרני ויודע שפות.³³ הוא מתבייש לדבר אתך בפניך, אני בטוח שהוא יאהב אותך. אם תבחרי בו, אני אקחך לו לאשה. ואת המשרתת עוד אני אמצא לך בן זוג'. כשגמר אבא מלדבר אתה, היא העיפה מבט עלי רגע, אך כנראה היתה פקחית והבינה כי אין זה אלא ערמה מצד אבא, להניאה משמד. ותענה לו: 'אני לא אנשא לשום יהודי!'. אבא אמר: 'יוכל היות שלא מצא בני חן בעיניך, אל לך להתבייש מזה, אפשר ואפשר למצוא לך איש אחר שתבחרי בו'. כך



שלום (סלים) אלדאדי

ארכה השיחה כשלושת רבעי שעה בלי כל תוצאות, אחר כך יצאנו מבית המופתי ושכנו הביתה. אבא לא נואש מתקוה להוציאן מבית המופתי בעוד מועד, ולהחזירן למוטב. אבא הבין היטב שאם ימצא חתן טוב ליפהפיה בודאי תחזור ליהדותה ואיתה המשרתת – החברה שלה, תהיה מוכרחה להגרר אחריה. כשחזרנו הביתה שלח אותי לחנות החייט ישועה ברון³⁴ לקרוא לבנו הצעיר חיים ברון. אבא בקש אותו שילך עמי למחרת היום לבית המופתי, וידבר על לב הבת שישאנה לו לאשה, למראית עין, כדי שנוציא אותה ואת חברתה להביאן אל ביתנו. הצעיר הסכים למלא את בקשת אבא. למחרת היום לפני לכתנו מסר אבא בידי מכתב למופתי לבקשהו שיואל בטובו להרשות לצעיר הבא אתי ליכנס עמי אל חדר הבנות ולשוחח אתן. בבואנו לבית המופתי, מצאנו אותו בבית, מסרתי אני

33 כשם שידיעת שפות זרות בעיקר צרפתית (שפת תקשורת בין-לאומית) נחשבה בתקופה זו להשכלה מודרנית גם לבוש אירופי נחשב כסממן למודרניות.

34 שמו נזכר בתעודה שהיא ככל הנראה טיוטה של מכתב אשר נשלח מאת 'צעירי הצאן' בעכו אל הברון רוטשילד בח"י באייר סת"ר (1900). ראו: אילן (לעיל, הערה 29), עמ' 93-94.

לו את מכתב אבא. תכף הרשה לחברי זה להכנס אתי אל חדר הבנות והלך לו. אנחנו נכנסו לבדנו. לחצנו את יד הספרדית ואת המשרתת חברתה.³⁵ חברי אמר לי בצרפתית בלחש כשהביט בעלמה elle est tres belle & sympatic (ז"א היא יפה ואהודה), העלמה חייכה. אז אמר לה חברי: 'סבורני שגברתי מבינה צרפתית?'. אמרה כן. אני הצגתי לפניה בתור ידידי היחיד לי בעיר זו. הייט מפורסם לתפירת חליפות בעכו. ככה דברנו אתה בצרפתית בהא ובדא ובאחרונה בקש אותה להודיעהו אם תרצה להיות בת זוגו ושותפו בחיים, ופנה אלי לפני קבלו מענה מפיה על בקשתו, ואמר לי בחיוך: 'אל לך ידידי לקנא בי אם תבחר בי הגברת ולא בך, אם גם שאתה לא נופל ממני בכל'. אני השיבותי לו: 'חלילה וחס להיפך אני אברך את אגודתכם כי תהיו מאושרים בחיים'. היא סקרה אותנו קצת ואמרה: 'די מהתלות אני איני חפצה לשמוע כך'. עברה שעה אחת ואנחנו יצאנו בפחי נפש.

עבר שבוע אחד, שהבנות עצורות בבית המופתי, ולא עלה בידו של אבא לשבור את עקשנותן ולהוציאן מבית המופתי. אז שלח אבא שליח אחד לראשי העדה החיפאית שיבואו ויביאו אתם את הסכום הנקבע מראש. אבא כתב להם מכתב ביד השליח והסביר להם מה שטרח במשך השבוע ולדבר על לב הבנות, והם עומדות במרדם. אין מוצא אחר זולת לשלם את השוחד שנקבע, כי לא ניתן להשהות עוד, באשר נגמר המועד הקבוע בינו ובין המופתי. זאת ועוד צריכים להבין, כי בית המופתי אינו בית מלון שניתן להשהות בו עוד את הבנות. עוד ימים כי אז נהיה מוכרחים לשלם למופתי עשרה נפוליון במקום חמישה אם נעצור אותן בביתו עוד שבוע. מלבד זה יש חשש פן תתפשט השמועה ותגיע לאזני הפחה, ואז תרב המועקה ונהיה מוכרחים לשלם לפחה עוד חמישים נפוליונים, או לאבד את הבנות שתמרנה את דתן ותטמענה בגויים חס וחלילה.

השליח חזר תכף באותו יום שנסע, ובידו מכתב לאבא שכתוב בו: 'הן אמת שדברי אדוננו הרב צודקים ונכונים, אמנם לדאבוננו לא יכלנו עד עתה לקבץ את הסכום הנדרש והננו מבקשים את כבודו לדבר עם המופתי לעצור את הבנות עוד שבוע אחד, והננו מוכנים לשלם לו להמופתי עוד חמישה נפוליון, וה' הטוב בעיניו יעשה'.

בקבל אבא את מכתב ראשי העדה החיפאית, התראה עם המופתי ובקשהו לעצור את הבנות בביתו לשבוע שני. אבא הוסיף לבקשהו שלא יתן רשות לשום אדם ליכנס בבקור אצל הבנות אלא אם בא בלויית בנו, וכי יזהיר המופתי את משרתי ביתו שלא ידברו בענין זה בחוץ, כדי שהדבר ישאר בסוד גמור. אולי במשך השבוע השני נשפיע על הבנות להחזיר אל בתי הורים, המופתי הסכים וקבל. בהתחלת השבוע השני, הלכתי לבית המופתי. הוא לא היה בבית. המשרתים שכבר הכירו אותי פתחו לי את הדלת. כשבאתי להכנס אל חדר הבנות ראיתי אשה כבת חמישים שנה פחות או יותר, יושבת ביניהם ומשוחחת איתן. זאת היתה אמו של המופתי. רציתי לחזור אחורנית אך האשה קראה לי ואמרה: 'יוכל האדון להכנס, אין דבר, אני אם המופתי'. עשיתי לה קידה אמרתי להן שלום וישבתי מול הבנות. אם המופתי אמרה לי יוכל האדון לשוחח עם הבנות בחפש גמור, והוסיפה לומר: 'אני עתה שוחחתי עמך, אמרתי להן: אתן טועות טעות גדולה בהמתכן את דתכן. אותם הצעירים

35 איסור הנגיעה, הרווח היום בחברה התרדית, במיוחד האשכנזית, לא היה מקובל אז. לחיצת יד נחשבה לנימוס חברתי בקרב העדה הספרדית דאז, מה גם שמדובר באנשים שהחשיבו עצמם מודרניים.

המוסלמים שפיתו אתכן להתאסלם, וישאו אתכן לנשים, אל תבטחו בהם אם גם יקיימו את דבורם לפי שעה. אך כשתעבורנה ימי ההוללות ושכרון החושים, יתחילו להתעלל בכן, ולחרף ולגדף אתכן ולהכות אתכן גם-כן, ולקרוא אתכן בשמות גנאי "היהודיות המשומדות והבוגדות" אשר אין להן אמונה בדתן, מכל שכן בדת אחרת. שמות הגנאי אליכן "יהודיות בוגדות" לא יפסק מפיותיהם, ובאחרונה אתן תבחרו מות מחיים. זאת ועוד, במעשיכם זה לא תרבו במספר המוסלמים ולא תמעיטו ממספר היהודים, ולכן שמענה בנותי בקולי אמרתי להן, חזרנה לדת אבותיכן, היות גם אנחנו מכבדים את דתכן דת היהודים, דת תורת סיידנה מוסא הנביא' (דת אדוננו משה הנביא). כשמעי את דברי האשה הטובה הזאת, אמרתי לה: 'גם אני אמרתי להן את דבריך אלה ממש, אולם הן שתקו ולא ענו דבר'. אני לא אחרתי לשבת ולשוחח איתן בראותי כי לשוא אני משחית את דברי, קמתי אמרתי שלום ויצאתי לדרכי.

בעוד יום אחד הגיעה מחיפה אל בית אבא האם החורגת של הבת הספרדית עם בנה הקטן בגיל שנים-עשרה שנה, והתחננה בפני אבא כי יבקש את המופתי להרשות לה להכנס בביתו ולראות את בת בעלה. אבא כתב שורות אחדות למופתי שירשה לה להכנס בלווייתי. הלכנו, אני צעדתי קדימה והאשה ובנה הלכו אחרי במרחק אמות אחדות כדי שלא למשוך עלינו עין עובר ושב, בהגיענו לבית המופתי דפקתי על הדלת. פתחו לנו, וכשלא מצאנו את המופתי מסרתי את מכתב אבא ליד אמו ובקשתי כי תרשה לנו להכנס אל הבנות. אמרה בכבוד תכנסו. נכנסנו אצל הבנות. הבת הספרדית כשראתה את אמה חורגתה הביטה אליה באדישות, והבת השנית המשרתת הראתה פנים נזעמים. אחיה הקטן בכה ואמו התחננה אליה כי תחזור משגעון זה, וכי היא ז"א אשת אביה תתנהג אתה כאם לבתה. כך הרבתה להתחנן לפני לפייס אותה ללא הועיל.

אחר כך יצאנו מבית המופתי ובאנו הביתה. האם ובנה נסעו בחזרה חיפתה. אמרתי לאבא: 'אני רואה שאין כל סכויים להשפיע על הבת העקשנית המורדת הזאת'. אבא השיב: 'שמע בני לדברי אל תתרשל מלבקר את הבנות הללו יום-יום. הלא עוד בידינו זמן של ארבעה ימים לגמירת השבוע, המועד שקבעתי עם המופתי לעצור אותן בביתו. והיה אם נראה אי הצלחה להכניען ברצון, אז לפני היום האחרון של גמר השבוע, אשלח תכף להביא את ראש העדה חיפה, ובידו הכסף הדרוש, ונוציא אותן בעל כרחן. על כל פנים, בשלושת הימים הללו אתה תבקר אותן ותשתדל להתיידד עם הבת, ותבטיח לה שאתה בוחר בה לישא אותה. אל תתביש מלדבר עמה דברי חיבה, ראה אם תצליח להביא אותה היא והמשרתת אל ביתנו, תעשה שרות גדול בזה, ושכרך גדול מאת האלהים'. ביום המחרת הלכתי שוב לבדי לבית המופתי. גם בפעם הזאת לא מצאתיו בבית, אולם אני נהייתי כבר לבן בית. נכנסתי לחדר הבנות מצאתים לבדן, ברכתים לשלום. עתה לקחתי לי אמיצות לב לדבר עם הבת בחופש גמור כפי שצווי אבא. הראיתי לה חיבה גדולה שאני מאוהב אותה, וכי אני מוכן לישא אותה, אך הוספתי לומר לה אם היא אינה חפצה בי מאיזו סיבה שתהיה, אני אקבלנה בבית אבא כאחות לי. אחות ידידה ומכובדה. היא תשאר בביתנו עד שיזדמן לה חתן טוב כרצונה. הרביתי דברי פיוס אתה ונוכחתי כי דברי אלה עשו רושם עז עליה, בדברי אליה בחום לב וברגש טוב. אחרי שמעה את דברי אלה אמרה: 'את דבריך אלה שדברת בתומת לב וברגש גמור נכנסו אל לבי. הנני מוכנה

ללכת עמך לבית הורייך, לא בתור להיות בלתיך, היות שאני מבינה כי לא ייתכן להיות זה מסיבות ידועות. אלא שאני אשאר בביתכם עד שיודמן לי בן זוג. כי לבית אבא לא אחזור עוד לעולם. האם אתה תסכים לזה?.

עניתי: 'אני לא רק אסכים אלא אני נשבע לך בכל רגש הכבוד שבי, שאת לא תצאי מביתנו אלא בהודמן לך חתן כרצונך. ובכן אחותי היקרה שאני מתחיל לקרוא לך בשם זה מעתה, הבי לי את ידך ונקומה ונלכה'. והנה המשרתת גערה בה ואמרה: 'אני לא אתן לך ללכת, הלא את התקשרת אתי בשבועה כי נתאסלם שתינו'. אני פניתי אליה ואמרתי: 'זכי טובת את שאני אעזוב אותך פה בבית המופתי? חלילה, אנחנו נקבל גם אותך בביתנו, עד שימצא לך בן זוג, אני מבטיחך בזה בהן צדק שלי'. אז קמה המשרתת ונלחמה אל חברתה. אני הקדמתי לראות את פני האשה הטובה, בעודן הן מתכוננות לצאת ומכסות את פניהן בצעיף. אמרתי לה: 'ברשותך גברתי, אני מוביל את הבנות לבית אבא. אמרה הלא בני איננו בבית. אמרתי אין דבר, בבקשה להגיד לכבודו, כי הבנות הולכות מרצונן הטוב, הן ישארו אצלנו, ואבא יתראה איתו עוד היום'. היא שתקה ואנחנו שלושנו יצאנו מן הבית ועברנו בסמטת המוסלמים. הופתעתי מראות קבוץ ישמעאלים אחדים הולכים בעקבותינו בכדי לראות אותן, אף על פי שהיו רעולות פנים. דאגתי פן יגרמו לנו איזו תקלה, ובכן כשהתקרבו לביה"כ הקטן שבסמטת הרחוב של היהודים, אמרתי לבנות הבה נסורה לביה"כ לנוח מעט, ואני נתכוותי בזה להתרחק מן המוסלמים הנ"ל. אז אמרה לי המשרתת: 'אתה חפץ לבגוד בנו ולסגור אותנו בביה"כ'. וכשראיתי שאין הזמן עתה מוכשר להסביר לה את חרדתי, המשכנו את דרכנו עד בואנו בית שברחוב הנוצרים. וכשראו אותנו הערבים שעלינו במדרגות הבית הלכו למו. הגענו בנס גדול מבלי שום תקלה. אמא ואחותי הילדה קבלו אותן בשמחה. אבא לא היה בבית. השעה היתה שלוש אחה"צ. נודע לי מאמא כי הוא הלך לבקר בבית ראש ה'בהאים' הפרסים בעכו.³⁶ אמרתי לאמא: 'תכף תכתבי לאבא פתקה ותודיעי לו למהר לבוא הביתה, שהצלחתי להביא את הבנות מבלי דעת המופתי, כי לא היה בבית'. השליח לקח את הפתקה מידי, והגיע לשם ומסרה לאבא, שתקף קם והגיד בזה לעבאס אפנדי, וזה אמר לו: 'יפה כח הבן מכח האב. אתה האדון החכם-באשי למרות חכמתך ודרשותיך המוסריות לפני הבנות, לא נשאו דברייך פרי, כדברי החיבה שהשמיע בנך הצעיר באזניהן'. אבא נפרד תיכף מאתו ובא הביתה. ואני ספרתי לו כל מה שעבר, וכי הבטחתי לבנות בהן צדק שלי, שלא תצאנה מביתנו כל עוד לא נמצא להן חתנים, ועל סמך דברי אלה הסכימו ובאו עמי לפני ראות את המופתי. כי לא היה בבית, רק לקחתי לי רשות מאמו של המופתי בצאתנו מביתו. אבא קיים את דברי והבטיח להן על זה. כשמעם את דברי אבא עמדו שתיהן ונשקו את ידו ואת יד אמא.

36 הכותב מספר בזיכרונותיו על הקשרים האישיים של אביו עם מנהיג הבהאים עבאס אפנדי, שנקרא עבד אלבהא (אלדאודי, עמ' 81); הוא היה בנו בכורו של בהא אללה, שהגיע בשנת 1868 לעכו והוציא את עדתו מכלל האסלאם. בתחילת ישיבתו בעכו היה בהא אללה אסיר, אולם אחר כך הותר לו לדור בבתג'ה ליד עכו (ושם נקבר). עם מותו בשנת 1892 פרצה מריבה על ירושת המנהיגות בין שניים מבניו. לבסוף זכה בה עבאס אפנדי, בנו בכורו. עדות נוספת לידידות של אנשי הקהילה היהודית עם עבאס אפנדי מצויה בסיפורי משפחת משה דרוויש צורי מעכו, ראו: לוריא (לעיל, הערה 3), עמ' 205.

עוד לא עברה שעה אחת קלה, והנה בוליס³⁷ אחד בא מטעם הפחה, שהגיעה אליו השמועה על הבנות. ה'בוליס' בקש את אבא בשם הפחה כי יבוא לסאראיה בלויית הבנות הרוצות להמיר את דתן. וכי הוא צריך להיות נוכח לקיים את עדותן עפ"י החוק העות'מאני. אבא נכנס אל חדר השני שהיו הבנות יושבות עם אמא ואחותי, והסביר להן את הדבר מה שעליהן לומר לפחה בלי שום חשש. כי אנחנו חזרנו מרעיונו הקודם להתאסלם והחלטנו לשוב אל עמנו ואל דת אבותינו היהודים. הנה אני ובני הולכים עמכם אל חשש מלדבר בחופש גמור לפני הפחה. שתי הבנות קמו התלבשו וכסו פניהן בצעיף וילכו אתנו ועם הבוליס המלוה אותנו. בינתיים בא אלינו הא' צורי מוכתר היהודים בעכו,³⁸ אבא בקש אותו למהר ללכת אל הסוחר עובדיה מחרז בעיר, ולהביא את הסכום עשרים וחמישה נפוליון המונחים אצלו לפקודת אבא ולבוא אחרינו תכף אל הסאראיה. המוכתר הלך ואנו המשכנו את דרכנו אל הסאראיה, הבוליס הלך אתנו לשמירה מן המון הערבים שהלכו בעקבותינו, עד בוואנו אל החצר. כשנכנסנו כולנו, סגרו השוטרים את דלתות החצר. אנחנו עלינו לקומה השניה ונכנסים אל לשכת הפחה עם הבנות, חדר רחב ידיים. מצאנו את הפחה יושב לו על כסאו בחזית החדר. מימינו יושב המופתי המכר שלנו, ומשמאלו הקאדי ושני פקידים אחרים.³⁹ אני עמדתי בקצה החדר. אבא נכנס ואמר שלום. הפחה קבל אותו באדיבות, הפקידים עמדו לקראתו. אבא ישב על כסאו אחרי המופתי והבנות עמדו שתייהן לפני הפחה באמצע החדר, והן רעולות. אחרי רגעים אחדים פנה הפחה אל אבא ואמר: 'זוכן חכם-באשי אפנדי, יאמר לבנות כי יביעו את עדותן בפני עפ"י החוק, שברצונן להתאסלם'. אבא פנה אליהן ואמר: 'הגדנה בנות את דבריכן מה שחפצות לומר, אל תחשושנה מלהגיד את רצונכן, דעו לכן כי אנחנו בזה הזמן החוסים בצל הוד מלכות השולטן שנתן חופש לכל אדם להביע את רצונו בענין הדת שהוא מחזיק בה'. הבנות שתקו רגע כי נבהלו מאימת הפחה והעוטרם אותו. בינתיים סקר הפחה שהיה חומד נשים, בעין האיה שלו את הבנות, ועל הבת היפה, למרות שהיו פניה רעולות, אמר למופתי בטורקית, 'תשוק גוזל' (יפה מאד). אחר כך אמרו הבנות: 'אנחנו חזרנו מרעיונו הקודם מהמרת הדת והחלטנו להשאר בדתנו היהודית'.

אז חקר להן הפחה, מי שהמריצן בראשונה להתאסלם ומי החזירן ליהדותן, והאם דת המוסלמים היא לצחוק בעיניהן? אבא ענה לפחה תכף: 'סליחה אדוננו הפחה, האם הוד מעלתו חפץ למנוע חופש הרצון מלתת רשות לבנות להביע את רצונן, הלא הן אומרות שהתחרטו והן רוצות להשאר יהודיות, ולא נעלם מכבוד אדוננו הפחה החוק העות'מאני המתיר לאדם שהמיר את דתו בראשונה גם לחזור אחר כך אל דתו כלפנים'.

אז אמר הפחה: 'זה נכון, ברם אני איני מתיר לבנות הללו שתלכנה אל בני עמם אלא בערבות יהודי אחד, נתין עות'מאני שיערוב בעדן, שלא יתנקמו בהם היהודים מטינה אליהן, וכי הערב צריך לשלם ערבות בעדן אלף לירות טורקיות במזומנים, או למשכן את רכושו בקרקעות נכסי דלא נידי בסך הנ"ל,

37 שוטר. כינוי אנאכרוניסטי המושפע מעובדת כתיבת הדברים בתקופת המנדט.

38 המח'תאר משה דרוויש צורי, שהיה ראש העדה בעכו. ראו עליו: י' אריאל, בין עכו לראש הנקרה, תל-אביב 1967, עמ' 22-23; אילן (לעיל, הערה 29), עמ' 77-106; לוריא (לעיל, הערה 3), עמ' 204-212.

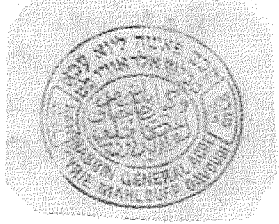
39 המופתי שימש ראש העדה המוסלמית ומייצגה בפני השלטונות, הקאדי שימש כוהן דת ושופט בבית הדין השרעי.

לזכרון

בשנת התרמ"ט 5649 - 1889 - לספ"ט - אל מאמר "פירמין" בסקודה -
 הוז' מלך עורקיה שנלען שבדול חמיד כאן במנוי שע"ר אדוני אבי -
 הרב מכלוף אלדאודי ז"ל במוחם מנהג דוד המלך ז"ל לרב חכם פאשה לאזנר
 עכו, העיר שבו היתה בימי נבוקיה במדורות פתחה, כמו ירושלים עיר הקודש, ז"ל
 שארבעת המחוזות, והם מחוזי נגרת, חיפה, תפת ועבריה עומדות תחת השטת,
 וזרים לממשלת הפחה הנציב השליין לארבעת המחוזים הללו, אשר משכן כבודו בעכו
 ויטן אבא ז"ל במערה זו עד יומנו האחרון אשר עבה נפשו העהנרה אל האלדים אשר
 נתנה כהיותו בן שמונים וחמש שנים, ונעמן כשהיק כפת לו, את עבודתו הקדושה
 לעובת אחיו בני ישראל להגן ולהליל העשוקים והנרדפים כלל נפרע שביה מסור
 אליה כלפבו נפשו ומאדו יעדון אידון אחרות נבקשות רבות אשר הריצו אליו רבנים
 גדולים בוללי ערי הקודש הנ"ל ואנשים פרעים נכבדים מבני דורו אשר אחדות מה
 נשארו בדי לפליעה, עדי נפשו לכונה בכרוח החיים והשלום. ואום, בנו היחיד הכנות
 ה"ב

שלום אלדאודי ז"ל
 לבית דוד.

(זה לזרת חותמנו ז"ל)



أن بتاريخ ٤ رمضان ١٢٨٤ و١٣٠٠ نيسان ١٣٠٠ صدرت الأوامر من جلالة السلطان
 عبد الحميد خان تعيين سیدی الولد المرحوم حاجا محی بتصرفه علی والایا وبتی بمصر
 لهذا مخلصا ایضا للدول والوطن محاینا علی حقوق ابناء الطوائف الاربابية بنطقة عكا التي
 كانت تشمل تحت لادرتنا قضاء صفا وطبريا وصيدا والناصرة الى يوم الاخير الذي توفي
 لرحمة تعالى جلده صفا وهو بسنة ١٣٠٠ وما تولى سنة خلد الله روحه الطاهره بجان عناننا
 وكانت السنة من تاريخ الفيران الملوكي بتقلده نصح هذا

דף מתוך זיכרונותיו של שלום (סלים) אלדאודי בעברית ובערבית

והיה אם יתנקמו היהודים בהן, יאבד הערב את משכנו הנ"ל. אבא הבין מגמת הפחה למנוע את הדבר לשחרר את הבנות לשוב אל היהודים. אז אמר אבא: 'היות שאין בין היהודים בעכו שיוכל למלאות את פקודת אדוננו הפחה, אני מציע את בני זה, ורמו עלי, להיות ערב בסך הנ"ל היות שיש לו נכסי דלא נידי בצפת הרשומים ב"טאבו" – ספר האחוזה'. כך נכתב שטר ערבות על שמי בסך הנ"ל ואני חתמתי עליו כפי פקודת אבא. אז יכלנו להוציא את הבנות מחדר הפחה ולרדת אל החצר של הסאראיה. באחת הלשכות שבחצר מצאנו את המוכתר המחכה עלינו שבא ובידו הכסף שמסר לו הסוחר, שסגר את חנותו חוץ לעיר מחשש פן יתפס באיזו ערבות כלשהי.

עכשיו הוכרח אבא לשלם לאותם הפקידים שהיו מקימים לקבל סך חמישים לירות רק חמש לירות בתור פיוס, וחזרנו הביתה והבנות אתנו, בהוצאות לא גדולות, ונגמר הדבר בשלום. בערב אותו יום ביקר אצלנו אדון פינסי⁴⁰ עוזר בבימ"ס עובדיה מחרו, הוא בא מטעם האדון מחרו לשאול אם אבא קבל את הסך עשרים וחמש לירות שנמסרו למוכתר כפי פקודת אבא. אבא ענה לו בחיוב. בינתיים ראה העוזר את הבת היפה שמצאה חן בעיניו. הוא היה רווק בגיל שלושים שנה⁴¹ נצר למשפחה טובה. אביו זקנו היה קונסול אנגליה בעכו. הוא ביקש רשות מאבא לשוחח עם הבת אם תבחר בו לחתן. אבא הסכים. הוא שוחח אתה ואמר שהוא מוכן לקחתה לאשה בלי שום נדן. היא הסכימה ובעוד שבוע אחד נעשתה החופה כדת וכהלכה ויובילנה אל ביתו.

אבא שלח מכתב לראש העדה החיפאית למחרת היום שהבאנו את הבנות אל ביתנו, לבשר אותו שנגמר הענין ככי טוב, ועליו לבוא אלינו להסביר לו את הענין. בקבלו את המכתב, בא עם יתר ראשי העדה, ואבי הבת הספרדית. אבא הסביר להם איך נגמר הענין בטוב והגיד להם ממה שהשפעתני אני על הבנות והבאתינה הביתה מרצונן הטוב, ואת התקלה שזמם הפחה לעקל את גמר שחרורן, עד אשר הוכרח לעשות את בנו ערב בסכום אלף לירות במשכנו את נכסי דלא נידי הרשומים על שמו בטבו בצפת. בזה לא מצא עוד הפחה במה לעכב את גמר הענין. אמנם הכרח לשלם מעין בקשיש לפקידים אחדים ולבוליס סך חמש לירות שמסר להם. מן הכסף שקבל מאת הא' מחרו, שהיו אצלו לפקדון. ונשאר עליו לשלם למופתי את העשר לירות שהבטיח לו בדבורו, כפי ידיעתם, היות והודות למאמציו שעצר את הבנות בביתו שלוש־עשרה יום, יכלנו להביא את הדבר לידי גמר טוב. ובכן שאל אבא: 'מה עשיתם אתם במשך שני השבועות שעברו ומה קבצתם מן הכסף?'. ענו: 'לראבוננו לא עלה בידינו לקבץ רק סכום קטן שבע לירות סה"כ'.

אבא אמר: 'אני מתפלא מאד איך עברו שני שבועות בערך, ולא יכלתם לקבץ מכל עדתכם בחיפה רק הסכום הקטן הנ"ל, ומה היה קורה לנו אלמלי בני לא הצליח לרצות את הבנות ולהביאן הביתה, אז בלי ספק הבנות היו נטמעות בין הגויים והייתם אתם מוכרחים בין כך וכך לשלם למופתי את הסך

40 אברהם פינסי, שהיה סוכן קונסולרי של בריטניה בחיפה ועכו. ראו עליו: שור, תולדות עכו (לעיל, הערה 6), עמ' 303; לוריא (שם), עמ' 135-138.

41 בתקופה זו נהוג היה להשיא בנים לפני גיל עשרים. גיל שלושים נחשב לגבוה בחברה המסורתית, ואדם שלא נישא עד גיל זה נחשב כפגם כלשהו. כיוון שהיה מוכן לשאת את העלמה הספרדייה שהוטל בה כתם בשל ניסיונה להתאסלם ואף ויתר על קבלת נדן מהוריה, כמקובל, מסתבר כי התקשה להשיג שידוך מסיבה כלשהי אף שבא ממשפחה מוכרת ומיוחסת.

כפי שהבטחתי לו, על העצרם בביתו. ועכשו, המשיך אבא לומר להם: 'היות שאני מקבל מכם שבע הלירות שבידיכם והיות שחסר לי עוד שלוש לירות לתשלום העשר, של המופתי, והיות ששלמנו בסאראיה לידי המוכתר חמש לירות כאמור, אני מנכה מן הסכום עשרים וחמש הלירות שקבלתי מאת האדון מחרו, שהניח אותם אבי הבת, שמונה לירות. נשאר בידינו שבע-עשרה לירות, הנני מוסר אותם עתה לידו. ואתם תתפשרו אתו בחלוקת ההוצאות ביניכם וביני. אבא הוציא שבע-עשרה לירות הנשארים, ומסרם ליד אבי הבת, לפניכם.

כשמנה אבי הבת את הכסף וראה כי נוכה מן הקרן שלו שמונה לירות, עמד כמבוהל ומטורף, וצעק בתוך החדר ואמר: 'החכם אכל את כספי, אני לא אשלם מאומה מכיוון שבתי חזרה ליהדותה מרצונה הטוב'. והוא עוד צועק: 'אני חפץ לקבל את כספי במושלם, אינני מקבל שום הוצאות עלי'. כדי להשתיקו הוכרח אבא להחזיר לו שלוש לירות שלקח מכספו לשלם למופתי. האנשים הבטיחו לאבא שהם ישלחו למחרת היום שלוש לירות בכדי לשלם את חובם למופתי. ברם החצוף הזה לא שתק היות שקבל רק עשרים לירות, והוא צועק ודורש חמש הלירות החסרים לו מן הסכום שהפקיד ביד הסוחר. אז אמר אבא לאנשים האלה: 'השתיקו את הנבזה או אהיה נאלץ לשלם לו אני מכיסי'. האנשים שבאו עמו נזפו בו על חוצפתו זו. אחד מהם גער בו ואמר לו: 'בלום פיך חדל אישים, אין אנחנו רוצים עכשיו להקים שאון והמולה בבית אדוננו הרב, שתוק אני מבטיחך בדבור פי שאשלם לך את חמש הלירות בבואנו לחיפה'.

אבא נפגע מהעלבון שהעליב אותו החצוף הזה בתוך ביתו, והודה לאל שהדיירים השכנים לא היו באותו ערב בביתם. הוא השיב לו כך: 'אם אני אכלתי את כספך לא תהיה לי מחילה עולמית, אולם באשר אתה חושד אותי בזה, אני בטוח בזכות אבותי שאתה תענש מן השמיים, כי תתרושש ותכהינה עיניך, ותחזור על הפתחים. ואני יזכני האל לעשות בך צדקה'. (קללת אבא נתקיימה באיש הזה רחמנא ליצלן, היות שאחרי עשר שנים פחות או יותר, השתקענו כולנו באלכסנדריה. אני הייתי מורה לערבית בביה"ס של הכי"ח - אליאנס, זה היה בשנת תר"ס [1900]). והנה בערב אחד אני הולך לפתוח את דלת הבית בשמעתי דפיקות על הדלת. בפתחי את הדלת אני רואה איש, עיני כהות, נשען במטהו מבקש צדקה. הבטתי ואראה שהוא אבי הבת הספרדית. השארתי את הדלת פתוחה ומהרתי לחדרי לקחת כסף מכיס חליפתי כי הייתי לבוש פיז'אמה. אמרתי לאמא: 'הנהו האיש אבי הבת הספרדית שהיה בביתנו בעכו'. ובאתי אל הדלת לתת לו דבר מה אך הוא בשמעו את דברי השתלשל במשענתו וברח חוצה.⁴²

בתו שהיתה בחדר השני עם אמא לא רצתה לראות את פני אביה וכמו־כן האב לא התעניין מראותה. אחרי צאת האנשים האלה בנסעם לחיפה והנהגה אמה של הבת המשרתת הגיעה מחיפה

42 הרב מתואר כאדם רצינוגלי שטען כי יש לפעול בצורה תכליתית ועניינית ולא להסתפק באמירת תהלים. אולם בנו מעיד שהייתה לו השפעה כריזמטית ומיסטית עליו ועל העדה. ייתכן שהקהילה דחתה את אבי הבת בשל קללת הרב ובשל התערבותו של רב נוסף, ר' יוסף דוד אבולעפיה, מנהיג העדה בטבריה, עד שהתקיימה קללת הרב והאיש התרושש. הבן המספר מאמין כי קללת אביו התקיימה בשל כוחו הנבואי, ועל פי כתביו (אלדאודי, עמ' 84) הוא הושפע מאוד מעולם הסוד. ייתכן כי הפגישה עם האיש המרושש והעיוור המחזר על הפתחים היא שגרמה לפירוש כה רב - בסיפור שנכתב שנים רבות לאחר האירועים - בעניין הקללה.

לעכו. היא באה אל בית אבא ותודה לו על עזרתו לחלץ את בתה ולהביאה אל ביתו. ותתחנן לו אם אפשר שתקבל אותה אמא בתור משרתת בביתנו היות שהם, ז"א הוריה אנשים עניים, עד אשר ימצאו לה איזו עבודה בחיפה. אבא ענה לה: 'אנחנו מבטיחים לך שנשאיר את בתך בביתנו עד אשר נמצא לה בן זוג'. האם הודתה לאבא ולאמא ונסעה בחזרה חיפתה.

אמרת קודם שהבת הספרדית נישאה לפניסי העוזר בבימ"ס של האדון מחרז, אחרי שבתה בביתנו שבוע אחד. המשרתת אחרי שלושה שבועות שהיתה בביתנו, נמצא לה בן זוג, איש מיהודי המערב מחיפה, אשר בחרה בו, וישא אותה לאשה ותסע אתו חיפתה.

אני חוזר לענין הקודם במה שהבטיח ראש העדה כי ישלח את שלוש הלירות החסרים לתשלום העשר בעד המופתי. כשעברו שני ימים מיום שנסע ראש העדה עם חבריו חיפתה ולא הגיע לאבא הסכום הנ"ל. הוכרח אבא כדי לקיים את דבורו ולשמור על כבודו, לשלם מכיסו את שלוש הלירות עם השבע לירות שקבלם מאת ראש העדה. וילך לבקר בבית המופתי וישלם לו את הסכום הנ"ל. אבא היה נרגז מהעדה החיפאית על שלא קיימו את דבריהם ולא שלחו את הכסף כפי שהבטיחו בעת נסעם חיפתה. ותהי נחמתו היחידה שאמר לפנינו בבית: 'זכיתי אני ובני להצלת שתי נפשות מישראל שלא יטמעו בגויים'.

בעוד ימים אחדים קבל אבא מכתב בדאר מאת הרב הראשי ר' אבולעאפיה⁴³ מטבריה על עסק אחד השייך לעדת היהודים הטברנינית, כי ישתדל לפני הפחה לגמור את הדבר לטובת העדה, ובסוף המכתב הנ"ל כותב לו הרב: 'הגיעה לאונינו הבשורה הטובה מה שעשה כבודו להצלת שתי נפשות יהודיות מחיפה מן השמד, שנאמר: "כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא". ובכן גם עדתנו בעיר הקדושה טבריה מצטרפת עם העדה החיפאית להביא את רגשי הערצתם ותודתם למורנו רבא ולבנו הבחור החכם ומשכיל שלקח גם-כן חלק במצוה כן ירבו כמוהו אנשים בישראל להחיש עזרה ופדות לבני עמנו אמן'.

בקבלו את המכתב, עמד אבא בסאראיה בעכו וגמור את הענין לטובת העדה, בשלחו את המכתב לכבוד הרב הנ"ל בתור מענה על המכתב שקיבל. המשיך לכתוב לו אבא בפרוטרוט מה שטרח בענין הבנות הנ"ל ומה שנגרם לו עלבון מהעדה החיפאית וביחוד מאת אבי הבת הספרדית, ולאחרונה הוכרח לשלם מכיסו למופתי כדי לשמור על כבודו שלא יחולל וכו'.

הרב אבולעאפיה כשקיבל מכתב אבא וקרא בו את פרשת תעלולי עדת חיפה עם אבא התרגז מאד, וישלח מכתב לעדה החיפאית ויוכיחם בדברים חדים ובנזיפות גדולות. העדה החיפאית בהגיע לידם מכתב הרב אבולעאפיה, ובקראם את דבריו השנונים, בהוכיחו אותם לרצות את אבא ולבקש סליחתו. התאספו ביניהם ויערכו מכתב הצטדקות לאבא וישלחו אותו על יד אחד מהם שבא לעכו ובידו סכום

43 ר' יוסף דוד אבולעאפיה, רב עדת הספרדים בטבריה, נולד בסופיה. בהיותו בן חמש הגיע לטבריה עם אמו האלמנה, וכבר בילדותו כינוהו בתואר 'רבי'. משגדל כיהן כרב העיר, ואחר כך עבר לדמשק. בשנת 1885 נבחר לרב ראשי בטבריה ואחר כך לתכם באשי, תפקיד שניהן בו עד יום מותו בט"ו בשבט תרנ"ח (1898). הוא מת בהיותו בדרך, ומסופר כי לאחר שאמר למלווי שהגיעה שעתו, קרא 'שמע' ונסתלק, ומלווי הביאוהו לקבורה בטבריה. ראוי: אבישר (לעיל, הערה 24), עמ' 122, 278. על פי לונץ נשא משרת ממלא מקום חכם באשי, ראוי: א"מ לונץ, מורה דרך בארץ ישראל, ירושלים תרנ"א, עמ' 225.

חמש לירות. בבוא השליח אלינו מסר את המכתב לאבא ויבקש סליחה והוציא את חמש הלירות לשלם לאבא באומרו כי הם חייבים לשלם שלוש לירות בעד המופתי, ואלה שתי הלירות הם פרס לבן אדוני הרב בעד מעשהו המוצלח. אבא השיב: 'בני לא נצרך לקבל פרסים, ובכן אני מחזיר להם את שתי הלירות, ואיני מקבל אלא שלוש לירות ששלמתי מכיסי למופתי'. כך כתב לו קבלה ומני אז לא בא בקשר איתם.

עבר חדש אחד והנה שוב אשה אחת מגרי חיפה באה לעכו להמיר את דתה. היא הלכה ישר אל הסאראיה. והנה ה'בוליס' בא מטעם הפחה להזמין את אבא להיות נוכח בהמרה של האשה עפ"י החוק כנ"ל. אבא הלך לסאראיה בשעה הקבועה ונכנס ללשכת הפחה, ומצא את האשה עומדת לפני הפחה ולפני המופתי והקאדי היושבים על ידו. אחרי רישת שלום כנימוס ישב אבא בצד המופתי. הפחה אמר לאבא: 'חכם באשי אפנדי, ישאל את האשה הזאת במה שהוא רוצה לשאול אותה'. אבא שאל אותה מה היא רוצה להגיד? ענתה שהיא באה מחיפה להמיר את דתה. אבא לא רצה לשאול אותה מהי הסיבה, הוא ידע היטב כי היא לא תוכל להגיד את האמת בפני הפחה. כשראה אבא שהאשה היא בגיל העמידה, גם איננה יפה, שאל לה אבא: 'האם את פנויה או נשואה? אמרה: 'אני נשואה'. אז שאל אותה: 'האם יודע בעלך בבואך לעכו להמיר את דתך? ענתה: 'לא אדוני, היות שהוא נסע מחיפה לפני זמן לבקש עבודה בכפרים ערבים הסמוכים לעיר, ולא שלח לי מאומה למוזנותי. המסובין שמעו את דבריה אלה, שכן דברה בערבית. שתק אבא רגע ואמר לפחה: 'סליחה אדוננו הפחה, אני רואה שצריך עתה לעכב את המרת האשה הזאת. עפ"י החוק מדינא דבר מצרא⁴⁴ עד בוא בעלה, היות שבעלה נחשב למצרן, אולי מאהבתו אותה ולא ירצה להפרד ממנה, ימיר גם הוא את דתו, ותהיה לו הזכות להחזיק בה לפני כל אדם אחר בתוקף חוק המצרנות'. הפחה פנה למופתי ושאל האם כך החוק, המופתי ענה כן. הפחה בפעם הזאת לא עשה שום התעכבות מכיוון שזהו עפ"י החוק מחד גיסא, ומאידך בראותו את האשה לא יפה וכבירת ימים.

אז אמר לאבא: 'טוב חכם באשי תוכלו לקחת את האשה ולהשאירה בבית מוכתר היהודים עד בוא בעלה'. כך הובלה האשה לבית המוכתר ואבא יצא מן הסאראיה. לעת ערב בא המוכתר לביתנו ואתו האשה. אבא שוחח איתה מיהו בעלה, אמרה לו את שמו, אבא נזכר שהאיש הוא צפתי ועוסק במלאכת המסגרות. היא ספרה לו שנסע לפני חודש, היות שלא מצא עבודה, ולא השאיר לה כסף במה לחיות. אבא צווה למוכתר להשאירנה בביתו ולתת לה מזונות מקופת הקהל לפי שעה, ושיגר תכף אחד לאותם הכפרים להביא את בעלה. בבואו אל אבא הצטדק מן העיכוב שעוכב במשלוח הכסף לאשתו. אבא הוכיחו על זה לאחרונה עשו שלום ביניהם וחזרו חיפתה. עברו ימים אחדים משנגמר הדבר בשלום עם האשה הזאת, והנה מוכתר היהודים לעדת האשכנזים בחיפה בא אל אבא בעכו, ומגיד שבת אחת מעדת היהודים האשכנזים בעיה"ק ירושלים,

44 מדינא דבר מצרא - מדיני המצרנות. בר מצר - הוא שכן היושב על גבולו של חברו ויש לו זכות השכנות וזכות הקדימה ברכישת קרקע או בית שעל גבולו (על-פי בבא מציעא, קיז). על-פי חוקים אלה למצרן יש חזקה וזכות קדימה על דבר מה. כאן נדונה האשה על-פי חוקים המקובלים באסלאם. היא כמו רכוש, ברשות אביה, אחיה, ועם נישואיה, בעלה.

ברחה מבית אביה הגיעה לחיפה, ונתאכסנה בבית מלון פנחס האשכנזי, והיא הגידה שבאה הנה להמיר את דתה בדת המוסלמים. לפיכך באו הנה לשאול את הרב ולבקש עצתו. אבא שאל אותו אם הוא דיבר עם הבת ויודע את שמה ושם אביה, והכתובת שלו בירושלים? ענה: 'כן אדוני אני יודע את שמו כי הייתי פעם בירושלים ונתאכסנתי אצלו הוא בעל בית מלון ברחוב פ' שעל יד שער העיר העתיקה'.

אבא ערך תלגרמה משמו אל אביה למהר לבוא אליו לעכו, ובינתיים פקד על המוכתר לחזור חיפתה, ולהביא את הבת הנה לביתנו, ולבאר לה כי עפ"י החוק העות'מאני לא תקבל הממשלה המרת אדם מן היהודים, אלא בנוכחות החכם-באשי. וכי היא צריכה לבוא לעכו. למוכתר אמר: 'אתה תביא אותה אלי בביתי אחרי שני ימים, בינתיים אדע אני לכלכל את דברי, וה' יעזרנו על דבר כבוד שמו אמך'.

הטלגרמה נשלחה לבעליה, והמוכתר חזר חיפתה מלא תקוה. בעוד שני ימים באה אלינו הבת בלויית המוכתר. כשנכנסה לחדר הבקור אצל אבא, אני ראיתה ונזכרתי כי פעם אחת בהיותי בירושלים התאכסנתי בבית מלון אביה וראיתי אותה ודברתי עמה. היא כשראתה אותי התביישה ותשפיל עיניה. אבא לא הרשה לי להכנס עמה בחדרו, וכן המוכתר, פן תתביש מלהגיד בפני כולנו את מצפונו ליבה. כך נכנסה היא לבדה אליו, ובנועם דברותיו עמה גילתה לו איך שפיתה אותה אחד מן הגויים, המתארח פעמים אחדות בבית-מלונם, שהוא ישא אותה לאשה אם תמיר את דתה. אבא ידע איך להניא אותה מלעשות שטות כזו.

בינתיים הגיע האב אל ביתנו. אבא הוכיחו על פניו ואמר לו: 'משיחותי עם בתך זו נוכחתי לדעת שהיא לא אשמה בכל, אשמתך אתה יותר גדולה מאשמת בתך, הלא ידעת מה שאמרו חכמינו ז"ל "אין אמונה בגוי" ואיך אתה עוזב את בתך לשרת לפניהם מבלי שום השגחה מעולה. סוף דבר אחרי שיחה ארוכה ורבת ענין, עשה אבא שלום בין האב ובתו ונסעו ירושלימה, חדורים רגש תודה. אחרי נסעם אמר אבא בינו לבין עצמו תודה לאל שגמרתי את שתי המאורעות האחרונות הללו בנקל ומבלי כל הוצאות וטרדות.

ברקע התעודה קטע מכתב-יד המחבר

5620 ג'א' בש' תר"ק צפ"י קשערת
ישן בצרכ' וס'א' יהכנתב את ספני לה, וצוד' אמונת נעמי שנוארה אומר
צ'א' קש' תר"א ~~5640~~ 5640
ו'פ' מ'ד' שנים אפ' שא' אש'ר בצרכ' השערה בעלמ' כ' אלו כסאית בפפמי ארזא
שם תאריך שנת הוצאת כק
מות אמונת היתה כבוד 15 שנה בלמן שנשאת לחכם וסופ' בות דין בטל
יה' ניסן ש' תר"א כפ' התאריך שכאית כמזב במלכות אומר פיות מ'א'ר
ע' היית בגיל 5 שנים פחות או יותר, נ'ה'למ' כש'באו נשים אבית אבא ארזא
ת' אמונת אבית פחתן ופ'תפת' ואלצ'ק אייפ'טו אוק'ת'יס אי' אמונת' (א' מ'א'
ש'ל'ת'ני ב'את'ק א'ש'ונה ג'ת'א'ג'ר א'ל ת'פ'ת'צ' יק'יר'י ה'יא ת'ב'נ'א ע'ר'צ' א'ל'י'נ'י'.

סיכום

לפי עדות הכותב התרחשו האירועים הנדונים בתעודה סמוך למינויו של אביו לחכם באשי (בשנת 1889). על פי מספר פרטים אפשר לתארכם לראשית שנות התשעים. ראשית, הכותב מציין שהדבר היה לאחר שעברה המשפחה לגור בחאן אלדאודי. בעת מינויו לחכם באשי התגורר אלדאודי עם משפחתו בדיוור ארעי של הקהילה בעכו. הבן ציין כי עברה עליהם תקופה ארוכה וקשה במגורים לא נוחים עד שהחליטו לעבור להתגורר ברובע הנוצרי בעיר, מאורע שהתרחש אחרי נסיעתו של הבן, המספר, לצפת בשנת 1890. שנית, בתעודה נזכר ביקור של החכם באשי בבית מנהיג הבהאים עבאס אפנדי בעת התרחשות האירועים הנדונים. עבאס אפנדי הפך מנהיגם של הבהאים עוד בחיי אביו, שנפטר בשנת 1892. סביר אפוא להניח כי האירועים המסופרים לעיל אירעו בראשית שנות התשעים. בתעודה מסופר על מעורבותו של החכם באשי במניעת התאסלמותן של שלוש נשים צעירות ואישה אחת נשואה. קשה למצוא סיבות משותפות להחלטה להמיר את הדת. כל אחת הגיעה להחלטה מסיבה שונה, אולם אף אחת מהן לא מסיבה של אמונה דתית או אידאולוגית. הבת הספרדייה קצה בחייה בבית אביה והחליטה להמיר דתה כמעשה של מחאה והתרסה. ואילו המשרתת שלה, שבאה ממשפחה ענייה מרודה, רצתה להתאסלם כדי להינשא לצעיר ערבי ולהבטיח את עתידה. האישה הנשואה שננטשה על ידי בעלה, באה להחלטה זאת מחמת ייאוש. והצעירה הירושלמית פותתה על ידי ערבי והחליטה להתאסלם ולהינשא לו כדי להציל את כבודה.

מן התיאורים ניתן ללמוד כי היהודים חיו בערי הגליל בסמוך לערבים תושבי המקום, באותן השכונות. המגורים בשכונות מעורבות ובבתים משותפים יצרו היכרויות בין יהודים לערבים, יחסי ידידות ואף שותפויות כלכליות.⁴⁵ לחכם באשי עצמו היו קשרים חברתיים נרחבים עם יהודים, ערבים ותורכים. מתיאור מהלך האירועים עולה כי הוא נעזר בשני אנשי מפתח ערבים שהיו ידידים קרובים ונאמנים לו, מה שמחזק את העדות על יחסי שכנות טובה ושיתוף פעולה בין העדות. מרבית תושבי הארץ היהודים, בעיקר הספרדים בני 'היישוב הישן', דיברו בשפה הערבית.

הנשים היהודיות היו חופשיות מחברותיהן הערביות. הן לא נדרשו לכסות עצמן ברעלה ורבות מהן הסתובבו מחוץ לביתן ללא ליווי ויצאו לקניות בשווקים. נשים ממעמד בינוני או גבוה ראו פחיתות כבוד ביציאה לשוק, וזאת לאו דווקא מחמת צניעות, אלא מפני שרק נשים חסרות אמצעים נהגו להסתובב ולערוך קניות וסידורים לעצמן ולבעלי הבתים שבהם עבדו. לכן דווקא הן היו חשופות יותר להיכרות עם מגוון אנשים נוסף על בני משפחותיהן. בדרך כלל היו אותן נשים בעלות שליטה בשפת הארץ, מה שהקל עליהן להתערב באוכלוסייה הסובבת. במקומות אחרים בחיבורו העיד הכותב כי המגורים בשכונות ו'הנהוגים החופשיים' של בנות ישראל הביאו לא אחת לקשרים עם צעירים ערבים, שחלקם הסתיימו בהמרת דת.

45 אחד האירועים שבהם טיפל החכם באשי הוא הצלתה של משפחה מטבריה לאחר שהאישה, אשת דייג מטבריה, הרגה את שותפו הערבי של בעלה שניסה לאנוס אותה. ראו: אלדאודי (לעיל, הערה 8), עמ' 87-90. על יחסי שכנות ראו גם: א' כרמל, 'חיפה בסוף התקופה העות'מאנית', מ' נאור וי' בן-ארצי (עורכים), חיפה בהתפתחותה 1918-1948 (ועדן 12), ירושלים 1990, עמ' 19-2.

סיכוייהן של נערות בקהילות היהודיות בתקופה זו להינשא היו תלויים במצבם הכלכלי של הוריהן. נערות ללא נדוניה הושאו בדרך כלל לזקנים או לאלמנים או כנשים שניות.⁴⁶ הן יכלו להינשא לאיש צעיר רק אם היה חסר סיכויים כלכליים, והיינו חסר רכוש וחסר מקצוע או מקור פרנסה אחר. נישואים כאלה גררו בעקבותיהם חיי עוני קשים. על כן אין תמה שנערות צעירות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך שקלו אפשרות של נישואים עם ערבים, והשמד במקרים אלה בא לא מתוך כפייה או לחץ חיצוני אלא כאמצעי לנישואים מעורבים.

אנשי קהילת חיפה הדגישו בביקורם אצל החכם באשי כי חשוב למנוע את התאסלמות הבנות מחשש שמא הצלחה קלה תוביל להמרות נוספות. הם דיווחו כי שמעו שבנות יהודיות נוספות מצפות לראות את תוצאות ההתאסלמות של הנערה הספרדייה והמשרתת שלה, כדי ללכת בעקבותיהן. משמע שהייתה זאת תופעה נרחבת למדי, ורק הבושה הכרוכה בעניין גרמה להשכחת הנושא ולחוסר תיעוד שלו.

מנהיגי העדה היהודים השתדלו להניא את המשתמדים מלעשות זאת. כל המרה נחשבה למעשה מביש והטילה חרפה על בני המשפחות הנוגעות בדבר. ממיר דתו הסתכן בנידוי משפחתו ובהתנכלות מצד החברה שאליה הצטרף. על כן נהגו מנהיגי העדה להפעיל מערכת של השתדלות כדי למנוע שמד, במיוחד כשהחוק המוסלמי עמד לימינם: כשהמועמדת להמרה הייתה אישה העומדת ברשות אביה או בעלה.

אשר לדרכי המשפט העות'מאני, התעודה מחזקת את הידוע שעדיף היה לשלם שלמונים ובלבד שלא להגיע למשפט. אמנם ניתן היה להטות משפט בתשלומי שוחד, אך האישים הרבים שהיו מעורבים בדיון המשפטי, כמו פקידים, שופטים, עורכי דין וכדומה, היו מגדילים את גובה התשלומים. בסיפור האירועים רק במקרה האחרון, זה של הבת הירושלמית, נמנע הליך משפטי. בהופעה בבית המשפט החליט החכם באשי להסתמך על טיעונים דתיים שהיו מקובלים על בית הדין המוסלמי, והצליח לפתור את הבעיה מתוך הסתמכות על החוק.

46 כך אירע גם לבת החכם באשי, צעירה יפה ובעלת ייחוס, שהושאה לאדם מבוגר כאישה שנייה משום שהייתה מתוסרת נדוניה. המספר כותב בגילוי לב על הקשיים שבהם נתקלו הוא ואחותו בשידוכיהם בשל חסרון כיס (אלדאודי בויכרונותיו, עמ' 223-228).